

volt a San Tommaso-templom terecskéje, mely azóta a Cenci-palota udvarába olvadt. A közeli halpiac a Marcellus-színház mellett folytatódott a többi piaccal a Kapitólium aljáig. Rajta egy kis templomocska állt Augusztus Octavia-porticusának gyönyörű oszlopsorába építve, melyet akkoriban Jupiter temploma maradványainak néztek s mely mellett egykorúnak látszó ház márvány-táblácskáján ma is olvasható a felírás: „*S. Angeli in Foro Piscium*“. Pár lépésre volt ez Lorenzo kocsmájától. Talán ezért ragaszkodik Cola egész életében annyi szeretettel hozzá. Falára szimbolikus freskót festtet; benne gyűjti össze híveit, mikor a hatalom átvételére indul; uralma utolsó napján éjjel-nappal zokog a „*Sant Agnolo*“ harangja; Szent Symphorosát, kinek ereklyéit oltára alatt őrizték, még fogságából is példaként emlegeti gyermekeinek! Tribunus korában alkalmasint azért bízik különösképpen ennek a kerületnek hűségében s azért választja férfiaiból testőrségét, mert régi játszótársai vannak közöttük. Piacnapon hány-szor szaladhattak el a Marcello-színház falai mellett a Kapitólium alján őrzött oroszlán ketrecéig, mely az oroszlánalakú várós jelképes állataként őrizte a domb tetején elterülő tornyos és városzerű szenátusi palotát. Nagy szerepet kap majd ez az oroszlán későbbi életében: ketrece előtt hirdetteti ki a tribun halálos ítéleteit, s előtte öli meg a nép őt magát. De akármerre mozdul atyja házából, az antikítás nagy emlékei fogadják mindenütt: a halpiac „Jupiter-temploma“, a Marcellus-színház, valamivel odébb, a kapitóliumon túl, az elhagyott, omladozó fórum. Hatalmas, nemes vonalaik öntudatlanul belevésődnek a gyermek lelkébe.

Az aranyvilág azonban nem tartott sokáig. Giacomo Lumbroso úgy gondolja, hogy Rienzo kocsmájának előkelő látogatói — nemesek, papok, s köztük névleg is ismerünk egy „*quidam romanus vir nobilis, nomine Onufrius de Ilpernis*“-t, aki Cola kijelentése szerint atyjának barátja volt s akinek létezése oklevél-szerűen is kimutatható — figyelmesekké lettek a kisfiú nyílt és eszes válaszaira és rebesztették az apát, küldje az anyátlan árvát anagnii rokonaihoz. Van ott jó püspöki iskola. Rokonainál, családi felügyelet alatt ott tanulhatna.

III. Anagnii iskolaévek.

A Vita szavai szerint, Cola „*ifjúkorában ékesszóláson nevelkedett: jól tudta a grammatikát, még jobban értett a szónoklás-tanhoz, az auktorokat jól ismerte*“. Mivel atyja 1334-ben bekövetkezett haláláig, huszonegyedik életévéig Anagniban tartózkodott, tudásának elemeit csakis itt szerezhette. E feltevésnek nem mond ellent az, hogy később IV. Károly császárhoz írott levelében azt állítja, hogy az Abruzzok e Rómához közel fekvő városkájában úgy élt, mint „*paraszt a parasztok között*“, sem az, hogy egy elkeseredett pillanatában felkiált, bár ne hagyta volna el soha városkáját, egész életében szántott, szőlőt metszett, gyümölcsöt ottott volna. Ekkor már az eke mellől közhivatalra elhivatott Cin-

cinnátus példája erősen hatott képzeletére. A rokoni családban ugyan földműves környezetbe került, de a XIV. századi névtelen életrajz által említett tanulást ez azért nem zárja ki.

Konrad Burdach vetette fel a termékeny ötletet, hogy a humanizmus első csíráit voltaképp az „emigráns-hangulat” szel-leme melengette. *Convenevole da Prato*, Petrarca Carpentras-i mestere, ilyen emigrált tanító volt, aki Itáliától és Rómától való elszakadásának hangulatát öntötte a klasszikus ókor és a nagy itáliai nemzeti mult iránt való lelkesedésébe. Ezt plántálta át egy másik emigráns család, a Petrarco jegyzőék fiába. Cola nagyon határozott érdeklődési iránya és műveltsége Rómába való visszaérkezéskor csak úgy érthető meg, ha feltételezzük, hogy Anagniban ő is akadt egy *Convenevole da Prator*a, talán épp a a püspöki iskolában, aki a latin grammatika és ékesszólás elemeibe bevezette s aztán Róma iránt való rajongásában a szokásos latin auktorok új szempontú olvasására szoktatta.

Ezek sora távolról sem olyan gazdag, mint Petrarcanál. Az egyházi írók közül Augustinus, Nagy Gergely és Hieronimus, majd a két középkorba nyúló utolsó római, Dante *Convivium*ának kedves Boëthiusa és Symmachus; a *Divina Commedia* Vergiliusa, a derengő új kor Ciceroja és Senecája, s körülöttük Lucanus, Macrobius, Persius, Prudentius, Sallustius, Suetonius, Valerius Maximus. De mindenekelőtt és mindenekfölött a már Albertino Mussato pádovai historikus által csodált és utánzott Livius. Főleg belőle szívta magába már Anagniban a római történelem iránt való rajongást. E szerzők ismeretét a szenvedélyes olvasó később Rómában sokasította meg, szélesítette ki és mélyítette el. Tanítójának talán inkább csak az indítást és azt a képességet köszönhetette, hogy egyházi és profán ismeretek gyűjtését kapcsolja egybe. A biblia könyveiben való nagy jártassága, mit később kiváló teológusok tapasztalnak majd meglepődve, épp úgy e korban nyeri megalapozását, mint Livius elbeszéléseiben való otthonossága. Talán már itt gyökerezik meg benne a Petrarca-val rokon Aristoteles-tagadás is. Fecsegőnek, garrulátornak nevezi később őt, követőit pedig mérges tudomány, *scientia venenosa* terjesztőinek tartja.

Ha tényleg tanítójának valami Róma felé való vágyódása adott életet ez anagnii tanulmányoknak, feltehető az is, hogy vezetése mellett Cola itt kezdte már forgatni azokat a korában divatos Róma-leírásokat, melyeknek ihletése a tribun későbbi tevékenységében felfedezhető. Ilyen volt a *Mirabilia Romae* és a *Graphia aureae urbis Romae*. Olvasható benne például, hogy Oktavián császár szextilis hónap kalendáján (aug. 1.) Antonius és Kleopátra fölött győzelmet aratott és jutalmul az augustus nevet nyerte, míg a győzelem napja ünneppé emelkedett. Később Eudoxia császárnő Jeruzsálemben megszerezte Szent Péter bilincseit és épp az Octavianus győzelmét megörökítő ünnep napján ért vele Rómába. Pelagius pápától erre azt kérte, hogy az egyiptomi szolgaságból való szabadulás ünnepét cserélje fel a gonosz szolgaság bilincseit megtörő Krisztus ünnepével. A pápa e kérést

teljesítette is. A bilincsek őrzésére a *San Pietro in Vincoli* templomot építtette s meghagyta, hogy abban utódai is minden augusztus elsején misét mondjanak. A pogány szokásaihoz még ragaszkodó nép eleinte lázongott, de aztán belenyugodott az új vallás rendjébe.

Az *Augustus* cím fénye és augusztus 1.-nek szimbólikus jelentősége itt ragadta meg először a későbbi tribun figyelmét, aki ezt a napot választja majd lovagfürdőjének ünnepéül. Olvasható azonban e kalauzokban különös és szövevényes bizánci udvari ceremóniákról is. Olvasható Constantinusról, kinek képmását vélték tisztelhetni abban a Marcus Aurelius-lovasszoborban, mely akkoriban a lateráni palota előtt állott s ma a Kapitólium terének díszje; hacsak nem a *Mirabiliának* van igaza, mely szerint az egy római közvitest ábrázolna, aki — szőren ülve meg a lovat — egy félelmetes keleti király támadásától mentette meg a várost!

Élénk képzelete megszínesíti homályos római gyermekemlékeit és az ifjú ajkai körül máris a szellemi fennsőbbiség érzetének „fantasztikus“ mosolya játszadzik. De Livius egyben az ékes szó és a szépen cirkalmazott mondatok szerelmesévé is tette.

Anagnitól még mást is kaphatott. VIII. Bonifác pápa lakóháza — ma apácakolostor — a hatalmas egyházfejedelem emléket és a közelmúlt egy megrázó tragédiáját tartotta elevenen a városka lakóiban. Az 1300. év jubileumi zarándoklata egyszerre a nyugat Jeruzsálemévé emelte az előbb teljesen elhagyatott Rómát s azt egy újjáébredő keresztény szellemiség középpontjává avatta. Constantinus székesegyházát, melyet a császár azon a helyen emeltetett, ahol csodálatos fürdő révén belpoklos kiütéseitől megtisztult, pompás loggiával díszítette. Innen hirdette ki a szent-év kezdetét. A firenzei Arnolfo di Cambio által faragott fényes oltár és a sírkápolna, mit a Szent Péter-kápolnában állíttatott magának, épp oly sok szóbeszéd és bírálat tárgya volt, mint azok a szobrok, melyekkel önmagát örökítette meg. Rómában egyetemet alapított s az örök városban olyan fellendülést kezdeményezett, mely után a pápák távozása Rómából annál fájdalmasabb visszaveszés kezdetét jelentette.

Nem mindenki lelkesedett azonban VIII. Bonifácért Anagniban. Sokan, Dante Divina Commediájához hasonlóan, átkozták és pokolra kárhoztatták különösen e városkában, ahol az Abruzzokban remetéskedő spirituális ferencrendi testvérké, *fraticelli*, szelleme hódított. Gioacchino da Fiore calabriai apát és próféta (1201) lelki gyermekei ők. Egy „*papa angelicus*“t várnak, hogy megvalósítsa ideleln a földön a Szentlélek országát. Nem tudják elfelejteni VIII. Bonifácnak, hogy a hozzájuk hasonló jámbor remete, V. Celesztin (Pietro Morone) lemondása révén jutott a pápai tiarához és hogy a lelkiek rovására földi hatalomra, hiú dicsőségre tört. „*Colui che fece per viltate il gran rifiuto*“ (Divina Commedia Inf. III. é. 61. s.) törvénytelenül engedte át helyét a két Colonna-kardinális véleménye szerint is, s ellenzéki állásfoglalásuk

Cola di Rienzo politikai működésének szintere. Középitália XVII. századi térképe.

Octavia osz-
lopcsarnoka
(Alinari).

miatt nekik és az egész Colonna-családnak, az öreg Stefanóval az élén, VIII. Bonifác legelkeseredettebb üldözésében lett részük. Hosszú száműzetés után ezek bosszúból megostromolták házáat Anagninban. Harag és szégyen hamarosan sírba vitték az agg egyházfejedelmet.

Cola szemtanúk színes előadásából értesült minderről. Bár a spirituálisoknak ad igazat egy mélyebb vallásosság után való vágyakozásában, s az ő lelkében is kezdenek bomladozni egy Szentlélek misztika szírmái, a jubileumi esztendő alkotó lázában égő VIII. Bonifácot nem győzi csodálni. Rómát akarta nagyvárossá tenni. Már beleéli magát Bonifác pápa Colonna-ellenes életlegendájába. Erőszakos nemzetségüket, későbbi elkeseredett ellenségeit, máris gyűlöli.

Tévedés volna tehát azt képzelni, hogy Cola di Rienzo együgyű parasztként érkezett vissza atyja halálának a hírére Rómába és hogy csodával határos önképzéssel improvizálta volna itt pár év alatt műveltségét. Az ifjú Anagniból nagyon határozott érdeklődési kört és érzelmi világot hozott magával.

IV. A városi jegyző.

Cola első dolga Rómába való visszaérkeztekor minden biznnyal az volt, hogy atyja vendégfogadóját eladja s árán megosztozzon később előzvegyült nővérével és fivérével, aki nemskára gyilkosság áldozatává lett. Nem sikerült-e a tettest kikutatni, vagy valami utcai csetepatéban esett el, melyben valamelyik előkelő nemesnek volt benne a keze, homály fedi. Csak annyit tudunk, hogy Cola hiába igyekezett halálát megbosszulni. E személyes tapasztalat mélyen átérezte vele a római közbiztonsági viszonyok rettenetes ziláltságát és az érte felelős uralkodó nemesség bűnös tehetetlenségét. Milyen más világ járja Firenzében — kínálkozott akaratlanul is az összehasonlítás. Ott a céheken alapuló demokratikus rend uralkodik, Rómában örökké ugyanazok a családok — a Colonnák, Orsiniek, Savellik — váltogatják egymást hat havonként párosával, mint „szénátorok“, a pápa helytartóiként. De a nép dolgával senki sem törődik.

Milyen volt viszonya alacsonysorsú családjának tagjaihoz? Az a körülmény, hogy mélyen hat rá bátyjának halála és hogy később, mindenható tribunátusa korában özvegy nővérét, borbély nagybátyját s egy szűcs rokonát oly nagyon felkarolja, arra mutat, hogy mindvégig ragaszkodott hozzájuk annak ellenére, hogy már ifjú korában a hivatalnokosztály fogadja őt magába. Talán már Anagninban jegyzőségről álmódzott. Most, amint szerét teheti, beiratkozik valami jogi iskolába, talán ép a Bonifác pápa által alapított, de ekkoriban már lehanyaglott római egyetemre. Itt tanulmányozta Iustinianus Digestáit, melyeknek jó ismeretéről későbbi élete tanuskodik. Néhány év múltán szíve-vágya teljesedett: a városnál jegyzői állást nyert.